

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

ІВАСИК Катерина Володимирівна

**«ТОРГІВЛЯ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ЯК ПРОБЛЕМА
СУЧАСНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ»**

Освітньо-професійна програма «Соціальна робота та соціальна політика»

Спеціальність 231 Соціальна робота
Галузь знань 23 Соціальна робота

Виконала:

студентка групи СРСПм - 21

Івасик Катерина Володимирівна

Науковий керівник:

канд. філол. н., доцент

В.О. Васильків

Тернопіль 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1.ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	6
1.1. Поняття та види торгівлі людьми.....	6
1.2. Форми торгівлі людьми.....	9
1.3.Соціальні та економічні чинники торгівлі людьми.....	13
РОЗДІЛ 2.ОСОБЛИВОСТІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	18
2.1.Стан проблеми торгівлі людьми в Україні до початку воєнного стану.....	18
2.2. Воєнний стан як фактор посилення торгівлі людьми.....	23
2.3.Кейс-аналіз: реальні приклади постраждалих.....	29
РОЗДІЛ 3.РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ	34
3.1. Профілактичні заходи у сфері соціальної роботи.....	34
3.2. Превентивні програми та інформаційна кампанія.....	37
3.3. Міжвідомча співпраця у протидії торгівлі людьми.....	42
ВИСНОВКИ	47
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	51

ВСТУП

Актуальність теми. Торгівля людьми є однією з найсерйозніших загроз фундаментальним правам людини та людській гідності в сучасному світі. У періоди соціальних потрясінь, а особливо під час військових конфліктів, ця проблема набуває особливої гостроти. Воєнний стан в Україні призвів до масового переміщення населення, втрати засобів до існування та соціальної дезорганізації, створивши сприятливе середовище для активізації діяльності торговців людьми. Збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб (ВПО), економічна незахищеність, втрата житла і роботи та психологічна вразливість громадян підвищують ризик потрапляння людей в ситуацію торгівлі людьми з метою трудової та сексуальної експлуатації. Особливу загрозу становить експлуатація дітей, жінок і людей похилого віку - найменш захищених категорій у воєнний час.

На тлі цих викликів зростає роль соціальної роботи як ефективного механізму запобігання торгівлі людьми, підтримки та реінтеграції постраждалих. Вивчення цього питання дозволить оцінити сучасний стан боротьби з торгівлею людьми в Україні, виявити її нові форми та ризики, а також удосконалити соціальні практики, спрямовані на вирішення цієї складної проблеми.

Таким чином дослідження торгівлі людьми в умовах воєнного стану є вкрай важливим для розробки ефективних стратегій протидії цьому явищу, забезпечення безпеки громадян та зміцнення соціальної стабільності в Україні.

Мета – Визначити особливості торгівлі людьми в умовах воєнного стану та роль соціальної роботи у запобіганні цьому явищу, наданні допомоги постраждалим та реінтеграції їх у суспільство.

На основі визначеної мети було поставлено ряд **завдань**:

- Дослідити теоретичні основи поняття торгівлі людьми, її види, причини та наслідки.
- Визначити категорії населення, які найбільше піддаються ризику потрапляння в ситуації торгівлі людьми.

- Проаналізувати вплив воєнного стану на поширення торгівлі людьми в Україні.
- Дослідити сучасний стан протидії торгівлі людьми в Україні, включаючи законодавчі аспекти та діяльність державних і недержавних організацій.
- Розкрити роль соціальної роботи у подоланні проблеми торгівлі людьми, зокрема в профілактиці, реабілітації постраждалих та їхньої соціальної адаптації.
- Розробити рекомендації щодо вдосконалення соціальної роботи у сфері протидії торгівлі людьми в умовах воєнного стану.

Об'єкт дослідження – торгівля людьми як соціальна проблема в умовах воєнного стану.

Предмет дослідження – особливості соціальної роботи у протидії торгівлі людьми, допомозі постраждалим і профілактиці цього явища в умовах воєнного стану.

Гіпотеза: Ефективна соціальна робота, що включає профілактичні, реабілітаційні та інформаційні заходи, а також співпрацю між державою, міжнародними організаціями та громадськими організаціями може зменшити поширення торгівлі людьми в умовах воєнного стану та сприяти реінтеграції постраждалих у суспільство.

Методологічна основа дослідження. Методологічною основою роботи є системний підхід, що дозволяє розглянути торгівлю людьми як складне соціальне явище, яке формується під впливом економічних, правових, психологічних та соціальних факторів. Також у дослідженні застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує теоретичні положення соціальної роботи, права, соціології, психології та економіки.

На етапі теоретичного і методологічного обґрунтування проблеми використовувалися такі **методи дослідження**:

1. Теоретичні методи:

- Аналіз і синтез: вивчення літератури, нормативно-правових актів та звітів міжнародних і національних організацій.

- Абстрагування та узагальнення: формування висновків щодо основних тенденцій у сфері протидії торгівлі людьми.

2. Емпіричні методи:

- Контент-аналіз: дослідження медіаматеріалів, інформаційних кампаній та офіційної статистики.

- Кейс-стаді: аналіз реальних випадків торгівлі людьми (з використанням анонімних даних).

3. Інтерв'ю та анкетування: опитування соціальних працівників, представників громадських організацій та постраждалих осіб .

4. Порівняльний аналіз:

- Порівняння ефективності національних та міжнародних підходів до боротьби з торгівлею людьми.

5. Статистичні методи:

- Опрацювання статистичних даних, наданих правоохоронними органами, соціальними службами та міжнародними організаціями.

Практична значущість дослідження. Результати дослідження мають практичну цінність для соціальних працівників, державних органів, громадських та міжнародних організацій, освітніх закладів та зокрема постраждалих осіб.

Структура роботи. ВКР складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 55 сторінок, список використаних джерел містить 45 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

1.1. Поняття та види торгівлі людьми

Відповідно до Закону України „Про протидію торгівлі людьми” торгівля людьми - здійснення незаконної угоди, об’єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином [1].

Торгівля людьми – це здійснення незаконної угоди, об’єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи.

Торгівля людьми – це форма сучасного рабства та порушення прав людини, з метою отримання прибутку з експлуатації чоловіків, жінок і дітей. Це не лише сексуальна експлуатація або випадки, пов’язані із викраденням людей. Більшість постраждалих серед українців перебували в трудовій експлуатації або були втягнені в злочинну діяльність, за що наразі відбувають покарання у вигляді позбавлення волі з різними термінами ув’язнення[3].

Торгівля людьми - це злочин, за вчинення якого в Україні передбачено кримінальну відповідальність на строк до 15 років позбавлення волі[4].

Торгівля людьми передбачає використання сили, шахрайства або примусу з метою отримати певний вид трудової діяльності або комерційного сексу.

Щороку мільйони чоловіків, жінок і дітей стають жертвами торгівлі людьми в усю Україну.

людь миможевідбуватися в будь-якому регіоні і можестосуватися жертв будь-якого віку, раси, статі чи національності.

Не існує єдиного визначення торгівлі людьми, оскільки поняття торгівлі людьми визначається різними проявами, які змінюються з часом. Торгівля людьми – це вище, як спостерігається протягом майже всієї історії людства і найчастіше відбувається як насильство над людьми з метою проституції, рабства, вилучення органів для незаконної трансплантації та примусового виконання злочинних дій. Сексуальне насильство, особливо щодо жінок і дітей, є постійною ознакою торгівлі людьми, а в останні роки все більшого поширення набувають трудова експлуатація, підневільний стан, жебрацтво та інші форми сучасного рабства, торгівля органами і кров'ю людини. [5].

Щоб ідентифікувати випадок як торгівлю людьми, він повинен містити три ознаки: дію, спосіб та мету (Табл. 1). Якщо постраждалою є неповнолітня особа, то для ідентифікації випадку достатньо двох ознак: дія та мета [6].

Таблиця 1.1

	Ознаки
Дія	Вербування, викрадення/переховування, переміщення, передача/одержання
Спосіб	Застосування обману, шахрайства, зловживання владою, використання уразливого стану, використання сили, погрози або інших форм примусу, викрадення документів, обмеження свободи пересування та дій
Мета - Експлуатація	Примусова праця, сексуальна експлуатація, використання в збройних конфліктах, жебрацтво, незаконне вилучення органів, використання в порнографії, примусове сурогатне материнство

Торгівці людьми можуть втягнути жертв у ситуацію торгівлі людьми за допомогою: насильства, маніпуляцій, неправдивих обіцянок добре оплачуваної роботи, романтичних стосунків, мовних бар'єрів, страху перед торговцями людьми та/або страху перед правоохоронними органами, що часто перешкоджає жертвам звертатися за допомогою, і торгівля людьми стає прихованим злочином. Торговці людьми шукають людей, які є легкою мішенню для торгівлі з різних причин, включаючи психологічну емоційну вразливість, економічні труднощі, відсутність системи соціального захисту, стихійні лиха, політичну нестабільність. Травми, спричинені торгівлею людьми, можуть бути настільки серйозними, що багато людей не визнають, що вони є жертвами, і можуть не звертатися за допомогою навіть у громадських місцях. Існує багато міфів та хибних уявлень.

У сучасному взаємопов'язаному світі тяжке становище мігрантів і лихо торгівлі людьми стали невід'ємно пов'язаними, утворюючи складне й тривожне явище, яке вимагає негайної уваги. Торгівля мігрантами, яка характеризується експлуатацією та примусом вразливих осіб, які шукають кращого життя, є серйозним порушенням прав людини. У тіні нелегальної міграції торговці людьми полюють на надії та мрії мігрантів, піддаючи їх невимовним жахам у пошуках прибутку.

Мігранти є надзвичайно вразливими до насильства та експлуатації в умовах, де держава і суспільство не можуть забезпечити їхній захист. Це може бути наслідком відсутності ефективного законодавства або байдужості. Наприклад, мігранти особливо уразливі, коли тікають із зон насильства та конфліктів, де державні структури розвалилися, а суспільство перебуває в кризі. Навіть після того, як вони втекли від безпосередньої небезпеки, їхня вразливість залишається. Це пов'язано з тим, що мігранти часто опиняються без підтримки громади або сім'ї, не маючи доступу до легальної зайнятості, правового статусу чи соціального захисту. Ризики зростають, коли мігранти переїжджають або працюють через нелегальні канали, і їх нерегулярний статус робить їх уразливими до тих, хто прагне скористатися їх безвихідними обставинами. Трудові мігранти стикаються з певними ризиками в умовах праці, які або важко побачити, або

недоступні для правового захисту. Це може стосуватися ситуацій, які знаходяться "поза полем зору", наприклад, працелавці на морських роботах або в приватних будинках як домашні робітники. Також це стосується мігрантів, котрі знаходяться під суттєвим контролем приватних роботодавців або агентів, які впливають на продовження їхніх віз, робочі умови і мобільність [7].

Біженці та мігранти, яких спонукають жахливі обставини конфлікту, переслідування та гуманітарних криз, вирушають у небезпечні подорожі в пошуках безпеки та притулку. Однак замість того, щоб знайти притулок, вони часто стикаються з новою формою небезпеки, оскільки стають мішенями для торговців людьми. Ці вразливі люди, вже травмовані обставинами, які змусили їх покинути свої домівки, опиняються на милості торговців людьми, які вважають їх легкою здобиччю.

Розпізнавання основних ознак торгівлі людьми є першим кроком у виявленні жертви може врятувати життя [8]. Не всі ці ознаки присутні у всіх ситуаціях торгівлі людьми, а наявність або відсутність індикаторів не обов'язково свідчить про торгівлю людьми.

1.2. Форми торгівлі людьми

Торгівля мігрантами - це підступна практика експлуатації мігрантів шляхом обману, примусу чи сили для різних цілей, включаючи примусову працю, сексуальну експлуатацію та навіть торгівлю органами. Багато мігрантів, яких спонукають економічні труднощі, політична нестабільність або конфлікт у їхніх рідних країнах, вирушають у важкі подорожі в пошуках безпеки, можливостей і кращого майбутнього. Однак їхні мрії часто руйнуються, коли вони потрапляють у пастку торговців людьми, які сприймають їх лише як товар, який можна використовувати для отримання фінансової вигоди [9].

Нелегальна міграція та торгівля людьми йдуть рука об руку, причому торговці людьми використовують вразливість мігрантів, які здійснюють небезпечні подорожі поза встановленими легальними каналами. Ці мігранти, які

не мають належних документів або правового захисту, стають легкою мішенню для експлуатації. Торговці людьми обіцяють їм безпечний шлях, допомогу або можливість працевлаштування, лише щоб піддати їх неймовірним стражданням і жорстокому поводженню, коли вони опинилися під їхнім контролем.

Торговці людьми піддають мігрантів виснажливій примусовій праці в різних галузях, таких як сільське господарство, будівництво чи виробництво. Вони часто працюють в умовах експлуатації, витримуючи довгі години, у небезпечних умовах і одержуючи мінімальну компенсацію або взагалі не одержуючи її. Така практика позбавляє мігрантів права на чесні та справедливі умови праці, позбавляючи їх гідності та автономії, на які вони заслуговують.

Торговці людьми використовують вразливість мігрантів, особливо жінок і дітей, примушуючи або змушуючи їх займатися проституцією чи іншими формами сексуальної експлуатації. Жертви зазнають фізичного та психологічного насильства, потрапили в коло травм і відчаю. Це кричуще порушення їхньої тілесної цілісності та незалежності позбавляє їх основного права людини жити без насильства та експлуатації.

У деяких найбільш кричущих випадках торговці людьми обманюють або змушують мігрантів пройти незаконні операції з видалення органів. Користуючись своїм відчаєм заради наживи або шансу продовжити подорож, торговці людьми позбавляють мігрантів їхньої тілесної автономії та завдають їм незворотної шкоди. Це гротескне порушення їхнього права на тілесну недоторканість і самовизначення ще більше посилює їхні страждання та приниження гідності.

Згідно протоколу про попередження, припинення і покарання торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми виділяють такі форми торгівлі людьми:

- **Примусова праця** - людей змушують працювати проти їхньої волі в нелюдських умовах без належної оплати, часто через погрози, шантаж або боргову кабалу[10].
- **Примусова дитяча праця** часто визначається як робота, яка позбавляє дітей дитинства, їхнього потенціалу та гідності, і яка шкодить фізичному та

розумовому розвитку. До найгірших форм дитячої праці діти: поневолення, розлучені зі своїми родинами, наражаються на серйозні небезпеки та захворювання, покинуті напризволяще на вулицях великих міст—часто в дуже ранньому віці[11].

- **Сексуальне рабство** - вербування, транспортування, передача, переховування або отримання осіб шляхом погроз, застосування сили, примусу або обману з метою використання цієї особи для здійснення комерційного статевого акту[12].

- **Боргова кабала** - форма примусу, яка використовується як у секс-торгівлі, так і в примусовій праці, що передбачає накладення застави чи боргу.

Деякі працівники успадковують борги, тоді як інші стають жертвами торговців людьми або вербувальників, які незаконно використовують початковий борг, свідомо чи мимоволі, як умову найму.

З працівників можуть стягувати гонорари за найм і непомірні відсотки, що ускладнює, а то й унеможлиблює, погашення боргу[13].

- **Побутова кабала** - форма торгівлі людьми, виявлена за певних обставин — робота в приватному будинку, — коли домашня робітниця не має права залишити свою роботу, зазнає жорстокого поводження та недооплачується, якщо взагалі отримує оплату.

Багато домашніх працівників не отримують базових пільг і захисту, які зазвичай поширюються на інші групи працівників, і їхня здатність вільно пересуватися часто обмежена.

Працівники, як правило, не мають повноважень перевіряти умови праці в приватних будинках.

Домашні працівники, особливо жінки, стикаються з різними формами жорстокого поводження, переслідувань та експлуатації, включаючи сексуальне та гендерне насильство[14].

- **Дитячі, ранні та примусові шлюби** - це шлюби, в яких одна та/або обидві сторони особисто не висловили своєї повної та вільної згоди на союз.

Дитячий шлюб, або ранній шлюб, — це будь-який шлюб, у якому принаймні одна зі сторін не досягла 18 років.

Дитячий шлюб вважається формою примусового шлюбу, враховуючи, що одна та/або обидві сторони не висловили повної, вільної та усвідомленої згоди[15].

- **Усиновлення (удочеріння) з метою наживи** - дитину або дорослу людину незаконно всиновлюють для отримання фінансової чи іншої вигоди[16].
- **Вилучення органів людини** - вилучення з організму людини її складової частини, що має певну будову і спеціальне призначення без згоди самої особи або за її згодою, досягнутою шляхом використання злочинних засобів впливу на неї. Обіцяна особі винагорода не сплачується в повному обсязі або не сплачується взагалі[17].
- **Проведення дослідів над людиною без її згоди** - незаконне проведення медико-біологічних, психологічних або інших дослідів над людиною, що створює небезпеку для її життя чи здоров'я[18].
- **Примусова вагітність** – це
 - а) посягання на волю, життя та здоров'я жінки, пов'язане із здатністю народжувати, проведення протиправних дій щодо запліднення у примусовому порядку, в тому числі штучного.
 - б) використання репродуктивної функції організму жінки шляхом природнього або штучного запліднення без її згоди та подальше примушування жінки до виношування дитини[19].
- **Використання у збройних конфліктах** - використання особи, яка знаходиться у підневільному стані іншої особи, для виконання нею бойових завдань, пов'язаних з поваленням державної влади або порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, тощо [20].

Торговці людьми стратегічно орієнтуються на біженців і мігрантів на різних етапах їхнього шляху. Табори для біженців, де збирається велика кількість переміщених осіб у пошуках допомоги та захисту, стають мисливськими угіддями для торговців людьми, які прагнуть використати їхню вразливість. Так само

транзитні пункти та прикордонні зони, де мігранти часто застрягли або очікують переходу до безпечніших пунктів призначення, стають гарячими точками торгівлі людьми.

Торговці людьми використовують відчай і вразливість біженців і мігрантів, пропонуючи фальшиві обіцянки допомоги, безпечного проходу або можливостей працевлаштування. Опинившись під їхнім контролем, ці люди піддаються експлуатації та жорсткому поводженню, потрапляючи в коло страждань, з яких вийти неможливо.

Тяжке становище біженців і мігрантів ускладнюється відсутністю належного захисту та механізмів підтримки під час їхньої подорожі. У своїх пошуках безпеки та притулку вони часто опиняються без юридичних документів чи прав, що робить їх легкою мішенню для торговців людьми, які діють безкарно в тіні хаосу та небезпеки.

З огляду на цю гуманітарну кризу, потрібні узгоджені зусилля для усунення першопричин торгівлі мігрантами, посилення правового захисту мігрантів і притягнення торговців людьми до відповідальності за їхні злочини.

1.3 Соціальні та економічні чинники торгівлі людьми

Основні причини або причини, через які люди потрапляють у ситуацію торгівлі людьми, є різними. Бідність, конфлікти, нерівність, відсутність життєздатних можливостей працевлаштування чи соціальної підтримки та дискримінація є одними з основних причин, які змушують людей шукати можливості за кордоном. Відсутність безпечних і законних можливостей міграції та загальний попит на дешеву та експлуаторську робочу силу в поєднанні з відсутністю правового захисту наражає великі групи людей на значний ризик експлуатації та жорсткого поводження.

Обмежувальна імміграційна політика ЄС різними способами негативно впливає на становище мігрантів. Багато працівників-мігрантів із нестабільним, утриманським або нерегульованим статусом стикаються з умовами, нижчими від

тих, що вимагаються мінімальними стандартами праці, щодо оплати праці, робочого часу, періодів відпочинку, лікарняних, відпусток, охорони здоров'я та безпеки. Часто їх не ідентифікують як жертв або осіб, які потребують підтримки, а затримують або депортують. Також зростає попит на репресивні заходи проти проституції, такі як криміналізація клієнтів. Це сприяє маргіналізації та стигматизації секс-працівників і посилює їхню залежність від послуг третіх сторін, що робить їх більш вразливими до насильства[21].

Коли торговці людьми вчиняють злочини, вони зазвичай націлюються на вразливих людей, якими легше скористатися.

До факторів ризику належать:

- Психологічна або емоційна вразливість;
- Економічна скрута;
- Відсутність мережі соціального захисту;
- Стихійні лиха;
- Політична нестабільність[22].

Торгівля людьми є складним явищем, оскільки має як соціальні, так і економічні передумови. Подібні чинники, які взаємодіють та посилюють один одного, ставлять під загрозу розвиток цього явища через забезпечення сприятливих умов для ділової активності злочинних угруповань.

Соціальні фактори, які безпосередньо впливають на суспільство, мають суттєве значення у визначенні причин ризиків експлуатації та торгівлі людьми.

Основні проблеми, які актуалізують ці явища:

Низький рівень обізнаності серед населення залишається серйозною перешкодою для захисту прав людей. Брак достатньої інформації щодо небезпек, пов'язаних із нелегальною трудовою міграцією, шлюбними аферами, а також ризиками сексуальної експлуатації, залишає значну кількість людей незахищеними. Крім того, недостатня правова грамотність стосовно трудових і громадянських прав обмежує здатність людей захищати себе в небезпечних ситуаціях або оскаржувати порушення їхніх прав.

Гендерна нерівність є ще одним істотним соціальним чинником, який сприяє вразливості окремих груп. Жінки й дівчата значно частіше стають об'єктами сексуальної експлуатації через вплив дискримінації та закоренілих соціальних стереотипів. Водночас чоловіки нерідко опиняються в ситуаціях трудової експлуатації, особливо в нелегальному секторі економіки, де вони стикаються з жорсткими умовами праці та відсутністю захисту їхніх прав.

Соціальна нерівність також відіграє важливу роль у підвищенні ризиків для найбільш уразливих верств населення. Особи, які належать до таких категорій, як сироти, люди з інвалідністю, безробітні чи внутрішньо переміщені особи, частіше за інших стикаються із небезпекою потрапити в ризикові ситуації. Відсутність соціальних гарантій і належної підтримки для тих, хто переживає важкі життєві обставини, лише посилює цю проблему.

Конфлікти та політична нестабільність посилюють вразливість людей до експлуатації. Збройні конфлікти, кризи та примусове внутрішнє переселення призводять до того, що чимало осіб залишаються без стабільного житла, роботи чи необхідних документів. У таких умовах біженці та внутрішньо переміщені особи стають легкою мішенню для злочинних угруповань.

Недоліки у функціонуванні правоохоронної системи також створюють можливості для поширення експлуатації. Корупційні прояви у правоохоронних органах сприяють безкарності злочинців, а низький рівень роботи державних структур із виявлення жертв торгівлі людьми залишає багато порушень непоміченими[23].

Серед економічних факторів найбільш значущими є безробіття та бідність. Обмежені фінансові можливості змушують багатьох людей шукати будь-які способи заробітку, навіть якщо вони супроводжуються високими ризиками. Зростання нелегальної трудової міграції викликане низьким рівнем заробітної плати навіть для офіційно працевлаштованих осіб, що штовхає багатьох шукати кращих умов за кордоном. Водночас нелегальна робота часто здається привабливою через вищі доходи, проте вона несе значні ризики експлуатації.

Високий попит на дешеву некваліфіковану робочу силу стимулює розвиток тіньового ринку праці. Найчастіше трудову експлуатацію спостерігають у сферах будівництва, сільському господарстві, виробництві та сферах обслуговування. Глобалізація також розширює міжнародні нелегальні ринки праці та підвищує попит на використання людей у сексуальній експлуатації або навіть торгівлі органами. Соціальні мережі й агентства з працевлаштування нерідко стають інструментами злочинців для пошуку потенційних жертв[24].

Торгівля людьми в Україні залишається однією з актуальних соціально-економічних проблем, обумовленою цілим комплексом взаємопов'язаних факторів.

Серед економічних аспектів можна виділити безробіття, низький рівень доходів та нелегальну трудову міграцію. Значна частина громадян виїжджає за кордон на роботу нелегально, що значно збільшує ризик потрапляння до ситуацій трудової експлуатації або навіть торгівлі людьми. Нестабільна економічна ситуація сприяє високому рівню безробіття та низьким заробітним платам, змушуючи багатьох українців шукати кращі можливості за кордоном, часто без достатньої інформації чи підготовки для безпечного виїзду.

Також впливають такі соціальні фактори як: низька обізнаність населення, соціальна нерівність та вразливі групи, військовий конфлікт та внутрішнє переміщення населення.

Відсутність достатньої інформації щодо небезпек нелегальної міграції та ризиків, пов'язаних із торгівлею людьми, часто перетворює людей на легку мішень для шахраїв та експлуататорів.

Жінки, діти, особи з низьким рівнем освіти, а також мешканці сільських регіонів частіше стають жертвами торгівлі людьми через свою вразливість і обмежений доступ до можливостей захисту.

Збройний конфлікт на сході країни спричинив масштабні переселення, що особливо уразливо вплинуло на внутрішньо переміщених осіб, піддаючи їх підвищеним ризикам потрапити в ситуації торгівлі людьми [26].

Розуміння та аналіз соціальних і економічних факторів відіграють вирішальну роль у створенні ефективних стратегій боротьби з торгівлею людьми. Необхідно реалізувати комплексний підхід, що охоплює підвищення обізнаності, зменшення рівня бідності, забезпечення рівності між жінками та чоловіками, а також зміцнення правової системи для успішного подолання цього явища.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Стан проблеми торгівлі людьми в Україні до початку воєнного стану

У 2021 році Україна відзначила тридцятиріччя своєї незалежності. Ця історична подія стала каталізатором кардинальних змін у житті суспільства, які, зокрема, вплинули й на динаміку міграційних процесів. Демократизація соціального життя, утвердження поваги до прав людини, орієнтація на євроінтеграцію, а також набуття безвізового режиму з країнами Європейського Союзу значно розширили можливості для українських громадян у сфері транскордонної мобільності. Зокрема, це дало змогу вільно виїжджати за кордон для працевлаштування, освіти, туризму чи відпочинку.

Міграція стала важливим джерелом економічних доходів, а також знань і досвіду, здобутих за кордоном, які потенційно можуть сприяти розвитку країни. Водночас міграційні тенденції створюють нові виклики, зокрема в контексті масового виїзду робочої сили та інтелектуального потенціалу за межі України. Ці явища посилюються в умовах пандемії COVID-19 та введених обмежень на міжнародну мобільність. Крім того, тимчасова трудова міграція в багатьох випадках трансформувалася в постійну еміграцію, а еміграційні настрої населення набули ширшого поширення. У цей же час привабливість України як місця для імміграції залишається низькою.

У період з 2000 по 2021 рік Представництво МОМ в Україні надало допомогу 19 035 постраждалим від торгівлі людьми, зокрема майже 4 тисячі осіб у 2019–2021 роках. У 2020 році кількість жертв торгівлі людьми зросла на 25% порівняно з попереднім роком (1345 осіб у 2019 році). Це стало найвищим показником постраждалих за весь час діяльності Програми протидії торгівлі людьми МОМ, що діє в Україні з 1998 року.

На основі Закону України "Про протидію торгівлі людьми", у 2019–2021 роках офіційний статус жертв торгівлі людьми отримали 353 особи (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Офіційний статус жертви торгівлі людьми (вересень 2012 – червень 2021)

Рік	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Січень- червен ь 2021
Кількість наданих статусів	13	41	27	83	110	198	221	185	136	32

Джерело: Міністерство соціальної політики України,
Національна соціальна служба України

Як дані МОМ, так і офіційна статистика демонструють зростання частки чоловіків серед постраждалих, а також збільшення кількості постраждалих від трудової експлуатації та тих, хто зазнав експлуатації всередині країни. Зокрема, чоловіки склали 74% серед бенефіціарів допомоги МОМ у 2020 році (порівняно з 68% у 2019 році) (рис. 2.1, 2.2), а частка чоловіків серед осіб із офіційним статусом жертв торгівлі людьми склала 73,5%.

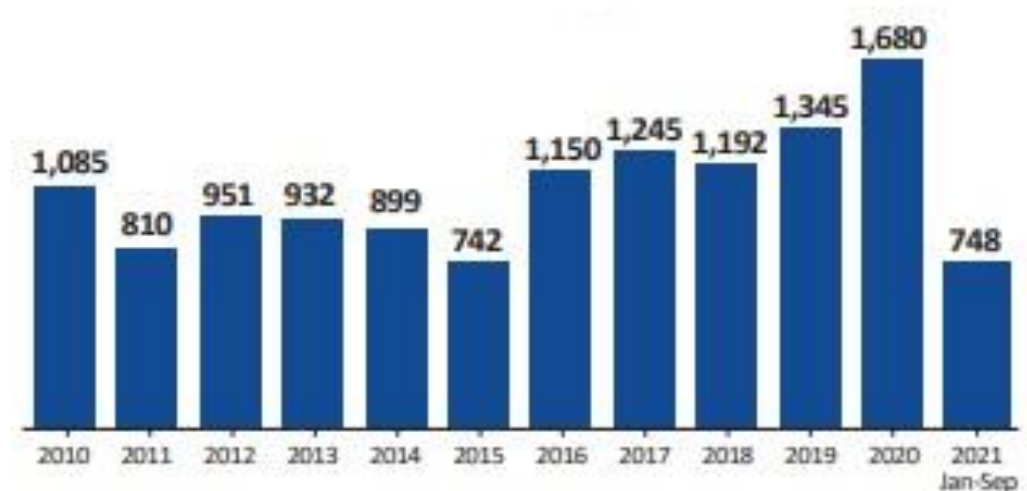


Рис. 2.1. Кількість жертв торгівлі людьми, яким надано допомогу МОМ, осіб (джерело: IOMUkraine)

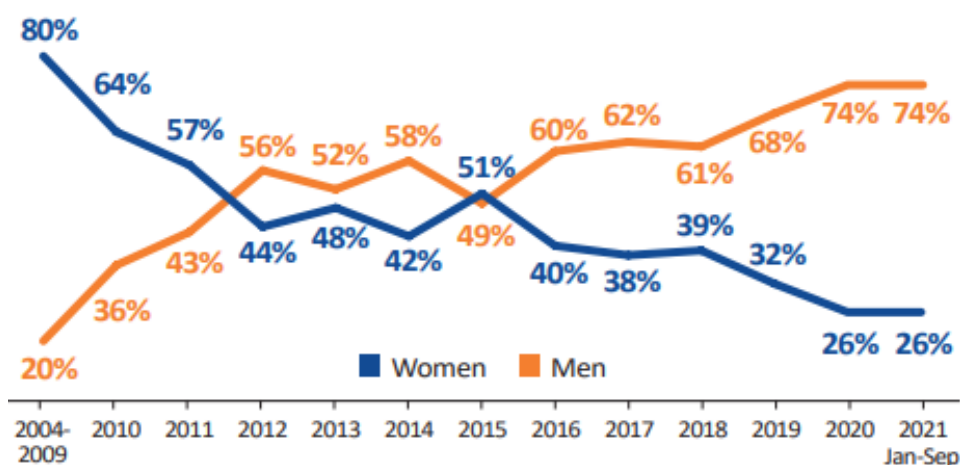


Рис 2.2. Співвідношення чоловіків і жінок серед жертв торгівлі людьми, яким надано допомогу МОМ (2010–2021)(джерело: IOMUkraine)

Трудоваексплуатаціябула причиною 97% випадків, зафіксованих МОМ у 2020 році (проти 93% у 2019 році), а також причиною для наданняофіційного статусу у 40% випадків. Водночасмайже половина (48%) осіб, якимдержавніорганиофіційнонадали статус постраждалихвідторгівлі людьми, була залучена до збройногоконфлікту.

За даними МОМ, основною країноюпризначення для українських жертв торгівлі людьми залишаласяРосійськаФедерація (52% бенефіціарівдопомоги МОМ у 2020 році), післянейшлиПольща, Німеччина, Чехія та іншікраїни.

ПандеміяCOVID-19 суттєвопогіршила ситуацію для жертв торгівлі людьми. Станом на літо 2020 року, за оцінками МОМ, фінансове становище погіршилося для 84% опитанихпостраждалих, причомунад половина з них втратила роботу. Також слідзазначити, щообмеженняміжнароднихподорожейпідвищилиризик того, щоукраїнськімігрантипогоджувалися на небезпечніпропозиціїпрацевлаштування за кордоном, через щомогли стати ціллюторговців людьми [27].

До початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну 24 лютого 2022 року проблема торгівлі людьми в Україні залишалася актуальною. Згідно з даними, з 2019 по 2022 рік понад 46 тисяч українців опинилися в ситуаціях,

пов'язаних із торгівлею людьми. Основними формами експлуатації були трудова та сексуальна, причому постраждали опинилися в сучасному рабстві як в Україні, так і за кордоном, зокрема в Польщі та Росії [28].

У 2021 році Національна соціальна сервісна служба України встановила 47 статусів осіб, постраждалих від торгівлі людьми. Це свідчить про те, що, незважаючи на зусилля держави та міжнародних організацій, проблема залишалася значущою [29].

Протягом 2019 року Мінсоцполітики встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, 185 громадянам. Серед осіб, яким встановлено зазначений статус, 53 жінок, 119 чоловіків та 13 дітей (3 хлопчиків та 10 дівчаток).

Протягом зазначеного періоду 65 осіб постраждало від торгівлі людьми в Україні, 120 осіб – від торгівлі людьми за кордоном.

За видами експлуатації 85 осіб постраждало від трудової експлуатації, 40 осіб втягнуто у злочинну діяльність, 37 осіб від сексуальної експлуатації, 17 осіб використано у збройних конфліктах, 3 осіб використано у порнобізнесі, 1 особу залучено до жебракування, 1 особа постраждала від змішаної експлуатації (трудова та сексуальна експлуатації), 1 дитину було продано третім особам.

Станом на 30.04.2021 в Україні від торгівлі людьми постраждали 24 особи. Найбільше жертв від торгівлі людьми у Харківській області - 7 осіб [30].

Починаючи з 2000 року за допомогою до громадських організацій звернулись понад 15 тисяч українців, які постраждали від торгівлі людьми [31].

До початку воєнного стану питання торгівлі людьми в Україні залишалося серйозною проблемою, хоч і спостерігалися поступові зрушення на краще завдяки як національним, так і міжнародним ініціативам.

Позитивні сторони ситуації станом на 2022 рік:

- Розробка законодавчої бази – Україна ухвалила спеціальний закон, спрямований на протидію торгівлі людьми, і активно співпрацювала з міжнародними інституціями;

- Інформаційні кампанії – регулярно організовувалися заходи для підвищення обізнаності суспільства щодо небезпек трудової та сексуальної експлуатації;
- Функціонування гарячих ліній та служб підтримки – постраждали від торгівлі людьми могли отримати допомогу через відповідні програми.

Водночас існували суттєві недоліки:

- Економічні труднощі – низький рівень заробітної плати та високий рівень безробіття змушували багатьох українців шукати роботу за кордоном, часто погоджуючись на сумнівні умови.
- Обмежена ефективність правоохоронних структур – хоча розслідування проводилися, рівень покарань для винуватців залишався недостатнім.
- Проблема корупції – у певних випадках злочини здійснювалися з мовчазної згоди корумпованих чиновників.
- Низький рівень обізнаності частини населення – люди часто не перевіряли достовірність роботодавців чи агентств із працевлаштування.

Незважаючи на позитивні зміни, проблема торгівлі людьми все ще мала значні масштаби, зокрема у сфері трудової експлуатації українців за кордоном. Державні програми та міжнародна підтримка допомагали частково стримувати масштаби проблеми, але вирішити її повністю заважали економічні кризи та недоліки правової системи.

Із початком війни ситуація кардинально загострилася. Через примусове переміщення, нестабільність у суспільстві та поглиблення економічних проблем ризику торгівлі людьми суттєво зросли.

2.2. Воєнний стан як фактор посилення торгівлі людьми

Коли розпочинаються війни чи виникають серйозні політичні або соціальні заворушення, а також за умов релігійних або політичних переслідувань, багато людей вимушено шукають притулку в більш безпечних місцях. Лишившись без домівки, роботи, необхідних ресурсів і знання місцевої мови, вони часто стають легкою здобиччю для торговців людьми. У відчайдушному прагненні знайти безпеку й забезпечити виживання, такі переміщені особи нерідко ризикують потрапити в пастку експлуатації через силу, обман або примус.

Війна в Україні завдала масштабних руйнувань, спричинивши одну з наймасовіших гуманітарних криз в сучасній історії. Згідно з міжнародними даними, понад 8 мільйонів українців стали біженцями, розселившись по всьому світу. Водночас близько 6,9 мільйона людей були змушені покинути свої домівки, залишаючись в межах України. Серед тих, хто залишив країну, переважна більшість — близько 90% — становлять жінки та діти. Це масштаби пояснюються мобілізаційною політикою уряду України, який закликає чоловіків віком від 18 до 65 років до військової служби та обмежує їх виїзд за кордон [32].

Торгівля людьми безпосередньо пов'язана зі збройним конфліктом, коли вона є частиною насильства та бойових дій, що вчиняються сторонами до конфлікту. Йдеться про торгівлю людьми в районах, де ведуться бойові дії, яка здійснюється озброєними особами груп або інших учасників, які беруть участь у бойових діях [33].

Торгівля людьми опосередковано пов'язана зі збройним конфліктом, коли торговці людьми націлені на жертв, які перебувають у вразливому становищі. Таким чином, торгівля людьми може бути опосередковано пов'язана з кризою, наприклад, переміщене населення, яке стає ціллю або перехоплені під час втечі від кризи або продані в місці призначення для домашнього рабства, примусової праці або сексуальної експлуатації. Люди, які живуть на територіях, охоплених збройним конфліктом, можуть бути вразливими до торгівлі людьми по-різному та змішано, часто відображають їхні статеві та вікові профілі. З

вибухом або ескалацією збройного конфлікту люди змушені тікати або знайти механізми подолання підвищеного рівня незахищеності. Будучи примусово переміщеним або дискримінованим за етнічною ознакою, релігійні або політичні причини є одними з факторів, які зазвичай підвищують ризик стати жертвою торгівлі людьми. Крім того, конфлікт має тенденцію підживлювати безкарність, порушення закону та порядку, руйнування інституцій іспільноти. Це створює умови, в яких торгівля людьми може процвітати, часто навіть за межі бойових дій припинився. Відсутність доступу до безпечних і легальних варіантів міграції змушує багатьох людей, які тікають від конфлікту, звертатися до послуг нелегальних посередників. Це підвищує їхню вразливість до експлуатації, зокрема торгівлі людьми.

Деякі діти були або є розлученими зі своїми сім'ями. Хоча точних даних щодо кількості таких дітей немає, свідчення вказують на те, що деякі діти були доставлені до кордону і залишені членами родини, які поверталися для того, щоб забрати інших, або були передані сусідам чи знайомим для перевезення в безпеку. Такі діти перебувають під підвищеним ризиком потрапити в ситуацію торгівлі людьми, особливо якщо вони не були зареєстровані в національних системах захисту дітей у країнах транзиту та призначення, або якщо здатність опікунів підтримувати свою опіку з часом зменшується.

Відповідачі багато разів підкреслювали необхідність створення системи обміну інформацією про дітей, які перебувають у русі, в межах Європейського Союзу та між ЄС та іншими відповідними країнами, зокрема Україною. Окрім того, процес возз'єднання сімей у випадках евакуйованих з України дітей, які повинні жити з родичами в Європі, потребує уваги, щоб це не ставило під загрозу дітей або суперечило принципу найкращих інтересів дитини.

Це також порушує питання, пов'язане з вільним рухом у межах Європейського Союзу. Коли діти потрапляють в ЄС, вони можуть переміщатися — або бути переміщеними — по всіх країнах-членах без належного відслідковування. Хоча відсутні докази масштабних випадків зловживань щодо

вивезення з України дітей, які не є членами родини, потенціал для зловживань існує і потребує особливої уваги.

Багато дітей, які перебувають в інституційній опіці, які були вивезені за кордон для їх безпеки. Хоча також відсутні докази того, що такі діти стали жертвами торгівлі людьми, є побоювання, що з часом ці діти можуть залишатися вразливими.

Як підкреслюється у звіті UNODC «Торгівля людьми в контексті збройного конфлікту», існує щонайменше чотири ключові чинники пов'язані з конфліктом і підвищеною вразливістю до торгівлі людьми, включаючи:

- колапс держави, погіршення законності та безкарність;
- Вимушене переміщення;
- Гуманітарна потреба та соціально-економічний стрес;
- Соціальна фрагментація та розпад сімей [33].

Збройний конфлікт послаблює життєво важливі соціальні та інституційні структури, що збільшує ризики торгівлі людьми та розширює вразливі групи населення. Проте під час кризи в Україні державні інституції залишилися функціональними. Це могло бути потенційним фактором, що запобіг початковому сплеску торгівлі людьми як всередині країни, так і за її межами. Державна інфраструктура продовжує працювати над вирішенням питань, пов'язаних із торгівлею людьми, що також дозволяє неурядовим організаціям та іншим недержавним акторам продовжувати свою діяльність з підвищення обізнаності та надання допомоги.

На відміну від багатьох інших сучасних і недавніх конфліктів, що передбачали боротьбу між національними силами, українська держава залишається цілісною, і є чітко розуміння того, «хто є державою і хто несе державну відповідальність». Крім того, Україна прагне розширювати та вдосконалювати свої державні інституції в межах підготовки до вступу в Європейський Союз, намагаючись якнайшвидше відповідати вимогам ЄС, зокрема у сфері прав людини та боротьби з торгівлею людьми.

Багато респондентів зазначили, що державні установи, зокрема інспекція праці, продовжують працювати над запобіганням торгівлі людьми, зокрема розробкою та поширенням інформаційних матеріалів. Деякі існуючі програми, що реалізуються урядовими та неурядовими організаціями, спрямовані на боротьбу з примусовою працею та забезпеченням безпеки праці, були «перепрофільовані» для реагування на загрози експлуатації та торгівлі людьми в умовах конфлікту.

З 24 лютого 2022 року в Європі було зареєстровано понад 8 мільйонів біженців[34], а майже 7 мільйонів людей зазнали переміщення всередині України [35]. Примусове переміщення відбувалося в масових масштабах, переважно серед жінок і дітей. Більше того, багато випадків переміщення стали тривалими. Станом на 23 січня 2023 року Міжнародна організація з міграції (ІОМ) оцінила, що 5,4 мільйона людей залишалися внутрішньо переміщеними особами (ВПО) в Україні, і 58% усіх ВПО перебували в такому стані шість місяців і більше. Умови для безпечного та гідного повернення до України поки що не створені через тривалий збройний конфлікт.

Багато європейських країн ініціювали заходи для прийому українських біженців і впровадили механізми захисту. 2 березня 2022 року Європейська комісія запропонувала активувати Директиву про тимчасовий захист (TPD), щоб забезпечити швидку та ефективну допомогу людям, які тікають від повномасштабного російського вторгнення. У межах цієї ініціативи біженці з України отримали тимчасовий захист у країнах ЄС, що передбачало негайний доступ до дозволів на проживання, освіти та ринку праці. Європейська комісія також розробила оперативні вказівки для національних прикордонників з метою ефективного управління прибуттям біженців на кордонах з Україною. 4 березня 2022 року Рада Європейського Союзу (з питань юстиції та внутрішніх справ) одноголосно схвалила TPD.

Крім того, ЄС ухвалив «10-кроковий план дій» для покращення координації прийому українських біженців і Антитрафікінговий план ЄС для захисту осіб, які тікають від війни. Таке швидке створення та впровадження гуманітарної та

захисної політики щодо біженців з боку Європейського Союзу стало безпрецедентним.

Українські біженці не зобов'язані проходити довгі процедури надання притулку та не підпадають під дію Дублінського регламенту III, який вимагає, щоб шукачі притулку подавали заяву про захист у тій країні ЄС, через яку вони в'їхали. Натомість вони можуть скористатися безвізовим режимом для подорожей до ЄС та інших європейських країн. Уряди за підтримки міжнародних організацій, гуманітарних партнерів, місцевих громадських організацій і тисяч волонтерів швидко організували допомогу та збільшили потужності прийому.

Біженцям було надано гуманітарну допомогу, житло, транспорт і доступ до основних послуг. Були впроваджені механізми захисту для ідентифікації та підтримки найбільш вразливих груп, а також посилені комунікаційні кампанії для забезпечення доступу до важливої інформації. Біженці також отримали психологічну та фінансову допомогу. Для зниження навантаження на сусідні країни, зокрема Польщу, Молдову та Румунію, було організовано їхнє переміщення до інших європейських держав.

Таким чином, другий фактор, що пов'язаний зі зростанням торгівлі людьми в умовах конфлікту, а саме примусове переміщення, є дуже актуальним у контексті України. Однак на це переміщення була надана швидка відповідь. Біженці та ті, хто покидає країну, майже одразу отримали доступ до законних шляхів мобільності – включно з вільним пересуванням до та в межах країн ЄС – а також до механізмів захисту та допомоги. Опитані особи постійно зазначали, що саме ця оперативна реакція стала причиною того, що випадки торгівлі людьми не зросли так різко, як очікувалося спочатку.

Як зазначає HumanRightsWatch, «повномасштабне вторгнення Росії в Україну 24 лютого та наступна війна мали катастрофічний вплив на цивільне населення, цивільну інфраструктуру та енергетичну систему, затьмаривши всі інші питання прав людини в країні.

Російські війська вчинили численні порушення міжнародного гуманітарного права, зокрема невибіркові та непропорційні бомбардування й

обстріли цивільних територій, які завдали ударів по житлових будинках, медичних і освітніх закладах. В окупованих районах російські або пов'язані з Росією сили вчиняли очевидні воєнні злочини, включаючи катування, позасудові страти, сексуальне насильство та насильницькі зникнення.

Ті, хто намагався втекти з районів бойових дій, стикалися з жахливими випробуваннями та численними перешкодами. У деяких випадках російські сили примусово переміщували значну кількість українців до Росії або на окуповані території та піддавали їх жорстоким перевіркам безпеки».

Крім того, через участь чоловіків у національній обороні жінки, діти та літні люди опинилися відокремленими від чоловіків, партнерів і батьків – як всередині країни, так і за її межами. З початком повномасштабного вторгнення сім'ї були змушені приймати важкі рішення щодо того, хто залишиться, а хто буде тікати.

У результаті багато літніх людей і чоловіків віком від 18 до 65 років залишилися в Україні, тоді як інші члени родини втекли в інші регіони або за кордон. Деякі сім'ї, які знайшли притулок за кордоном, могли розділитися ще раз – частина залишилася у країні притулку, а інші повернулися в Україну, не завжди до своїх рідних місць.

Вторгнення спричинило глибокі наслідки для суспільства та сімейної структури, що призвело до соціальної фрагментації та розпаду сімей. Це є ще одним фактором, який проявився під час кризи в Україні.

До повномасштабного вторгнення, за даними партнерів Counter-TraffickingDataCollaborative за період з 2002 до 2021 року, громадяни України найчастіше ставали жертвами торгівлі людьми в Російській Федерації та Польщі.

- У Росії з 11 210 ідентифікованих жертв 63% були українцями.
- У Польщі з 2 460 ідентифікованих жертв 86% були українцями [36].

З огляду на ці показники, не було безпідставним очікувати, що війна ще більше підвищить уразливість українського населення до торгівлі людьми через вже існуючі загрози.

Також важливо враховувати вплив 20-річних програм протидії торгівлі людьми, які сприяли підвищенню рівня обізнаності про цю проблему серед населення, громадянського суспільства та державних органів.

Міжнародні, національні та ООН-організації, а також НУО й державні структури, які працювали у цій сфері протягом останніх десятиліть, відіграли ключову роль у стримуванні ризиків.

Фактори, які вплинули на рівень торгівлі людьми після початку війни:

- Обізнаність населення про ризики.
- Вже наявні програми і проєкти, які можна було адаптувати, посилити чи змінити під нові реалії.
- Діяльність спеціалізованих організацій, що мали досвід та ресурси для реагування на проблему.

Завдяки цим заходам рівень випадків торгівлі людьми не зріс настільки різко, як спершу побоювалися.

Отже, війна в Україні значно підвищила рівень вразливості до торгівлі людьми через масове переміщення населення, соціальні та економічні потрясіння, а також порушення сімейних і соціальних зв'язків. Тим не менше, швидка мобілізація міжнародної допомоги та посилення протидії цьому явищу допомогли зменшити негативні наслідки в окремих випадках.

2.3. Кейс-аналіз: реальні приклади постраждалих

Більшість ВПО опинилися в умовах крайньої бідності та безробіття, що сприяло їхній експлуатації працедавцями в Україні та за кордоном. Вони часто ставали жертвами трудової експлуатації в будівельній галузі чи сільському господарстві.

Через відсутність належної координації та системи захисту, певні особи намагалися виїхати через нелегальні канали, де їх вербували для експлуатації.

Жінки, які рятувалися від війни, мали обмежений доступ до офіційних шляхів міграції, що сприяло звертанню до нелегальних посередників. Це збільшувало їх вразливість до сексуальної експлуатації

Міжнародна організація з міграції оприлюднила декілька випадків торгівлі людьми:

Історія Аліни

Напередодні повномасштабної війни дівчина опинилася у складній життєвій ситуації: розлучилася з чоловіком, залишилася без роботи й самотужки виховувала п'ятирічного сина та молодшу сестру, над якою взяла опіку після смерті матері. Про можливість працевлаштування в Польщі вона дізналася від знайомого. Довірившись йому, вирішила поїхати на три місяці, щоб заробити грошей для своєї родини. Проте реальність виявилася зовсім іншою, ніж обіцянки. Були величезні труднощі. Їй пропонували здати свої документи, але вона категорично відмовилася, знаючи історії про те, як люди не могли повернутися додому через конфіскацію паспортів. На роботі Аліна займалася сортуванням і пакуванням посилок, але це часто передбачало підняття важких вантажів, що інколи було для неї надзвичайно складно. Ставлення до працівників було принизливим. Одного разу дівчину почав сильно турбувати зубний біль. Лікарняного їй не надали, а за відсутність на зміні через візит до лікаря її оштрафували на значну суму. Усі ці обставини змусили Аліну усвідомити, що їй не вдасться заробити запланований дохід, а лише нашкодить своєму здоров'ю. Тому вона вирішила повернутися до України. Завчасно попередивши про своє рішення, щоб уникнути ще одного штрафу, вона все ж зіштовхнулася з тим, що певну частину зароблених коштів утримали під час остаточного розрахунку. Зрештою, Аліна повернулася додому, до України. Інформацію про допомогу для постраждалих від торгівлі людьми, яку надає Міжнародна організація з міграції (МОМ), дівчині розповів її друг. Він зателефонував на гарячу лінію 527, звідки Аліну скерували до Програми захисту МОМ. Аліна усвідомила, наскільки ненормальною була її ситуація: коли тобі забороняють виходити до туалету або змушують залишати телефони й документи на час

роботи — це справжнє рабство. Люди їдуть за кордон не від хорошого життя і терплять важкі умови заради заробітку, але ніхто не має права так з ними поводитися. З цього моменту вона вирішила більше ніколи не погоджуватися на подібні пропозиції. Повернувшись додому, дівчина знайшла роботу у рідному селищі. Хоча її дохід невеликий, тепер вона поруч із дітьми, у власному домі, і її життя стало спокійнішим. Через два місяці виснажливої праці в Польщі Аліна отримала травму спини. МОМ профінансувала її медичне обстеження та допомогла знайти новий шлях у житті. Зацікавившись професією масажиста, цього літа Аліна завершила відповідні курси та придбала масажний стіл, відкривши для себе нові можливості [37].

Історія Марії

Марія мешкала в Донецькій області. Коли в лютому 2022 року розпочалося повномасштабне російське вторгнення, її зателефонувала стара знайома, яка ще у 2014 році переїхала до Польщі на постійне місце проживання. Жінка запропонувала Марії переїхати до Польщі, обіцяючи житло та високий дохід — роботу з фасування товарів із зарплатнею 500 євро на місяць. Спершу Марія вагалася, однак пізніше вирішила виїхати за кордон. Після перетину кордону її разом із іншими чотирма жінками зустріла знайома. Вони вирушили до притулку, де вже проживала велика кількість людей. Марія передала свої документи знаомій, якій повірила на слово, адже та пообіцяла допомогти з оформленням. Наступного дня жінка почала працювати, проте робота виявилася зовсім іншою: їй довелося працювати 10 годин на день у холодильних цехах, сортувати заморожену м'ясну продукцію. Уже наприкінці першого місяця у Марії виникли серйозні проблеми зі здоров'ям через постійне переохолодження: почався запальний процес у суглобах рук і ніг, з'явився сильний біль у спині. Вона неодноразово намагалася зв'язатися зі знайомою, але та ігнорувала її дзвінки. Коли Марія повідомила керівництву про погіршення здоров'я, їй без консультації лікаря видали ліки невідомого походження. Щодо обіцяної платні за роботу, то за два місяці їй виплатили лише 120 євро, а решту грошей вирахували за житло, харчування та ліки. Спілкуватися з кимось поза межами роботи чи вирішувати

свої проблеми було неможливо, адже її банківська картка була заблокована, а свобода пересування фактично відсутня. Згодом стан здоров'я Марії різко погіршився до критичного рівня. Вона благала надати медичну допомогу, але замість цього їй ввели якийсь препарат, після чого вона нічого не пам'ятала. Коли вона прийшла до тями, то вже лежала на лікарняному ліжку після операції — через переохолодження їй видалили нирку. У неї не залишилося ні документів, ні особистих речей. Після реабілітації волонтери допомогли Марії зв'язатися з українським посольством і відновити документи. Її вдалося повернутися додому. Повернувшись в Україну, жінка подала документи для встановлення інвалідності й почала проходити необхідні обстеження. Уже вдома Марія дізналася, що її чоловік, який перебував на фронті, зник безвісти. Попри це вона не втрачала надії на його повернення.

У межах програми допомоги Міжнародної організації з міграції (МОМ) Марія змогла пройти всі необхідні обстеження та отримати курс лікування. Вона також отримала гуманітарну підтримку: продукти харчування, засоби гігієни та побутові речі для першочергових потреб. Жінка давно мріяла розпочати власну кондитерську справу, щоб випікати торти й пиріжки й мати змогу заробляти хоча б невеликі кошти. Завдяки МОМ вона отримала електричну піч із духовкою, що дозволило їй реалізувати свою мрію. Тепер Марія професійно займається випічкою тортів і тістечок та вже має постійних клієнтів. Це дало їй можливість звільнитися з кафе, де вона була змушена працювати прибиральницею після повернення додому [38].

В результаті збройного конфлікту і масового переміщення людей багато дітей залишилися без батьків або були змушені покинути свої домівки. Одним з прикладів є діти, яких батьки відправляли на західну частину України або за кордон у пошуках безпеки, але через обмежену координацію органів влади та порушення механізмів захисту, діти стали уразливими до торгівлі людьми.

Один із прикладів, що стався у 2022 році, пов'язаний із групою неповнолітніх дітей, які були розлучені з батьками під час масового переміщення

населення через війну. Діти були відправлені на західну частину України або до сусідніх країн, зокрема Польщі, в пошуках безпеки.

В одній конкретній ситуації, кілька дітей з одного з районів Харківської області опинилися на кордоні, де батьки вирішили тимчасово залишити їх під опікою родичів або сусідів, а самі відправилися повернутися назад, щоб забрати інші частини родини. Унаслідок того, що система реєстрації та супроводу дітей не була належно організована, діти не були занесені до жодного облікового списку. Вони перетинали кордон без належного контролю і без нагляду з боку органів влади.

Вже через кілька тижнів після того, як діти були доставлені в Польщу, вони опинилися під впливом осіб, які вербували їх для нелегальної праці. Одного з хлопців вмовили працювати на будівництві без будь-яких трудових умов, з погрозами та обмеженням свободи, в той час як іншу дівчину втягнули в індустрію сексуальної експлуатації. Їх пересування і діяльність не контролювалися, оскільки на момент перетину кордону не було належної системи перевірки супровідних осіб [39].

Цей випадок виявив серйозні прогалини в механізмах захисту та координації органів влади, що дозволило злочинцям скористатися ситуацією. Однак, після викриття, міжнародні організації разом з місцевими органами влади Польщі запустили спеціальні програми для розпізнавання жертв торгівлі людьми серед біженців, включаючи дітей. Було вдосконалено процедури реєстрації дітей, що перетинають кордон, а також введено більш жорсткі вимоги щодо супроводу неповнолітніх осіб.

Ці випадки підкреслюють важливість створення належної системи захисту людей, які вимушено залишають свої домівки, і необхідність удосконалення механізмів координації та реєстрації на рівні національних і міжнародних органів, щоб запобігти таким трагедіям у майбутньому.

РОЗДІЛ 3. РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ВИРІШЕННІ ПРОБЛЕМИ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

3.1. Профілактичні заходи у сфері соціальної роботи

Торгівля людьми залишається однією з найсерйозніших глобальних проблем сучасності, яка не лише грубо порушує базові права людини, але й створює серйозну загрозу стабільності та добробуту суспільства загалом. Ця злочинна діяльність завдає колосальної шкоди як окремим особистостям, так і соціальним інституціям, позбавляючи постраждалих їхньої свободи, гідності та можливості жити повноцінним життям. У вирішенні цієї масштабної проблеми надзвичайно важливу роль відіграють соціальні працівники. Вони спрямовують свої зусилля на протидію поширенню цього явища, забезпечують реабілітацію тих, хто став жертвами цього злочину, і надають їм критично важливу підтримку, яка змінює життя постраждалих на краще. Їхня діяльність включає не тільки безпосередню допомогу людям, які потерпіли від торгівлі людьми, але й активну участь у просвітницьких кампаніях, розробці профілактичних програм та співпрацю з урядом і міжнародними організаціями для впровадження ефективних рішень.

Соціальні працівники у сфері протидії торгівлі людьми працюють в таких напрямках як інформування та просвіта, реабілітація постраждалих, співпраця з правоохоронними органами та міжнародними організаціями, соціально-економічна підтримка вразливих груп населення.

В Україні функціонують як державні, так і громадські інституції, що спрямовані на підтримку осіб, які стали жертвами торгівлі людьми. Ці установи забезпечують комплексну допомогу, яка охоплює медичну опіку, психологічну реабілітацію, соціальну адаптацію та юридичний супровід.

Серед державних установ можна виділити урядову "гарячу лінію" та систему безоплатної правової допомоги (БПД)

Урядова "гаряча лінія" 15-47 цілодобово надає інформацію та підтримку з питань протидії торгівлі людьми, домашнього насильства та дискримінації. Фахівці лінії можуть перенаправити до відповідних служб для отримання необхідної допомоги.

З серпня 2023 року постраждалі від торгівлі людьми мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, включаючи представництво інтересів у суді[40].

Також проблемою торгівлі людьми в Україні займаються громадські та міжнародні організації, зокрема Благодійний фонд "Карітас України", Міжнародна організація з міграції (МОМ) з виконавчими партнерами «Джерело надії» - Вінниця, «Відродження нації» - Тернопіль, «Світло надії» - Полтава, «100% ЖИТТЯ» – Черкаси, «Віра, надія, любов» - Одеса, «Альянс за громадянські права» - Запоріжжя, «Любисток» - Миколаїв, «Чернігівський громадський комітет захисту прав людини» - Чернігів, «Чистий аркуш» - Кропивницький, Харків, Херсон та ін.

Їх робота полягає у проведенні інформаційних кампаній, навчальних програм для населення, особливо вразливих груп, з метою підвищення обізнаності щодо ризиків потрапляння у ситуацію торгівлі людьми, наданні психологічної, медичної та юридичної допомоги особам, які стали жертвами торгівлі людьми, сприянні їх соціальній адаптації та реінтеграції, сприянні, виявленні та розслідуванні випадків торгівлі людьми, підтримки ініціатив на рівні державної політики, допомозі в працевлаштуванні, доступі до освіти, розвитку професійних навичок для запобігання ризикам потрапляння в ситуацію експлуатації [61-65].

За підтримки Міжнародної організації з міграції (МОМ) з 2006 року в Україні функціонує «Національна гаряча лінія з протидії торгівлі людьми та консультування мігрантів», що знаходиться на базі громадської організації «Відродження нації» у місті Тернопіль.

Лінія консулює щодо усіх аспектів зовнішньої та внутрішньої міграції, а саме: безпечного працевлаштування в Україні та за кордоном, порядку перетину кордону, навчання за кордоном, туризму, еміграції, особливості виїзду неповнолітніх за кордон, перебування в Україні іноземців. Консультанти діляться

порадами щодо правил безпечної міграції та працевлаштування, розповідають, як уникнути ризиків торгівлі людьми та експлуатації. Також на лінії можна отримати консультацію юриста, щодо зазначених питань.

За 16 років роботи лінії було отримано понад 360 тисяч звернень.

Із 24 лютого по 20 грудня 2022 року лінія одержала понад 38 тисяч звернень і надала понад 148 тисяч консультацій. Це в півтора раза більше, ніж за увесь 2021 рік. З початку війни близько двох третин звернень надходять від внутрішньо переміщених осіб, 65% - від жінок.

Від моменту початку повномасштабної війни в Україні у 2022 році система соціального захисту та неурядові організації зіткнулися з новими загрозами у сфері боротьби з торгівлею людьми. Воєнні дії значно підвищили вразливість населення до експлуатації, особливо серед внутрішньо переміщених осіб та інших соціально незахищених груп.

Основні заходи, спрямовані на протидію торгівлі людьми у складних воєнних умовах, включають кілька ключових напрямків:

- Посилення інформаційно-просвітницької діяльності. Значна увага приділяється інформуванню населення про ризики торгівлі людьми. Зокрема, було розроблено освітні програми, такі як курс «Протидія торгівлі людьми в Україні. Вплив війни», спрямований на підвищення обізнаності та навчання щодо розпізнавання загроз і захисту вразливих верств населення.
- Розширення міжсекторальної співпраці. Благодійні організації, як-от «Карітас України», зміцнили взаємодію з державними структурами, зокрема з правоохоронними органами, задля координації зусиль у виявленні та попередженні випадків експлуатації. Така співпраця сприяє підвищенню ефективності протидії торгівлі людьми в умовах, які швидко змінюються через воєнний контекст.
- Адаптація соціальних послуг до нових потреб. Організації соціального захисту модифікують свої програми відповідно до викликів війни, забезпечуючи підтримку тим, хто постраждав від

торгівлі людьми. Ця адаптація дозволяє адекватно реагувати на нові форми експлуатації та надавати необхідну допомогу постраждалим.

- Покращення моніторингу та реагування на нові виклики. У 2024 році Національна соціальна служба України зафіксувала надання 182 офіційних статусів постраждалим від торгівлі людьми, що демонструє зростання кількості виявлених випадків порівняно з попередніми періодами. Це свідчить про підсилення механізмів ідентифікації жертв та удосконалення системи реагування.

Отже, в період війни соціальні служби разом із партнерськими організаціями активно впроваджують нові стратегії та адаптують свої підходи для ефективної протидії торгівлі людьми. Ці заходи є важливим елементом відповіді на значні виклики, породжені воєнними реаліями.

3.2. Превентивні програми та інформаційна кампанія

Торгівля людьми залишається однією з найсерйозніших загроз правам людини як в Україні, так і у світі. Україна довгий час виступала країною походження, транзиту та призначення для жертв трудової і сексуальної експлуатації. У відповідь на ці виклики держава впроваджувала різноманітні превентивні програми та інформаційні кампанії, які зазнали значної трансформації після початку повномасштабної війни з Росією у 2022 році.

До 2022 року основна увага України у боротьбі з торгівлею людьми була спрямована на запобігання трудовій експлуатації, інформування населення про ризики нелегальної міграції, фальшивого працевлаштування та сексуального насильства. У цьому напрямі активно працювали державні установи, міжнародні партнери, такі як Міжнародна організація з міграції (МОМ), а також численні неурядові організації, серед яких «Ла Страда – Україна» та «Карітас». В рамках великих соціальних кампаній на кшталт «Людина – не товар» чи «Зупини торгівлю людьми» використовували традиційні медіа, білборди, а також проводили просвітницькі заходи у школах і вищих навчальних закладах.

Функціонували гарячі лінії для консультацій та повідомлень про випадки експлуатації. Особливу увагу приділяли підготовці поліцейських, соціальних працівників, педагогів та інших спеціалістів, здатних розпізнавати постраждалих і надавати їм допомогу.

З початком повномасштабного вторгнення Росії умови змінилися кардинально. Мільйони українців, змушених залишити свої домівки, часто опинялися за кордоном. У цій складній ситуації жінки та діти стали найбільш вразливими групами, а загроза торгівлі людьми набула нового масштабу. Частішими стали випадки сексуальної експлуатації, примусової праці чи жебрацтва, причому нерідко ці злочини здійснювались під виглядом гуманітарної допомоги або діяльності псевдоагентств із працевлаштування. Такі обставини змусили терміново адаптувати превентивні заходи до нових викликів.

Активно почали впроваджувати цифрові інструменти: мобільні додатки, чат-боти та платформи з інструкціями для безпечної міграції. Кампанії стали широкомасштабно використовувати соціальні мережі й месенджери для інформування біженців, особливо в Польщі, Німеччині, Чехії й інших європейських країнах. З'явилися міжнародні ресурси, зокрема SafeWomenHub чи YouAreSafeHere, які надають українцям доступ до корисних порад, контактів перевірених організацій і можливість повідомити про підозрілі ситуації.

Водночас зросла роль волонтерських структур, які співпрацюють із міжнародними організаціями та місцевою владою за кордоном. Особливу увагу приділили навчанню прикордонників, волонтерів і працівників гуманітарних центрів, котрі першими контактують із потенційними жертвами торгівлі людьми. Налагоджено ефективніше міжвідомче співробітництво: поліція, соціальні служби, медичний персонал і консульські установи тісно співпрацюють у випадках виявлення таких злочинів.

З ініціативи Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні спільно з Всеукраїнською коаліцією громадських організацій з протидії торгівлі людьми та громадською організацією «Центр «Жіночі перспективи» та фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) та Міністерства юстиції

Швеції у 2022 році в Україні стартувала інформаційна кампанія «Тобою скористалися» із серією тематичних відеороликів та інформаційних матеріалів. Її метою було привернення уваги різних категорій населення до проблеми торгівлі людьми, ознайомлення реальними ситуаціями, коли людина може піддатися експлуатації, а також розвитком усвідомлення ризиків, що виникають під час працевлаштування, подорожей за кордон чи отримання допомоги від сторонніх осіб у складних життєвих обставинах.

У 2023 році в рамках цієї кампанії MOM забрендувала поїзд метро у Києві. Впродовж місяця один із потягів київського метрополітену привертав увагу громадськості до актуальної та серйозної проблеми рабства й експлуатації. Інформаційні повідомлення у кожному вагоні висвітлювали окремі випадки, засновані на реальних історіях трудової і сексуальної експлуатації, примушування дітей до жебракування та участі в збройних конфліктах [42].

Згодом у травні 2024 року було брендвано громадський транспорт з реальними історіями торгівлі людьми та експлуатації, а також інформацією як вберегти себе та куди звертатися по допомогу. Інформаційна кампанія стартувала в громадському транспорті 10 міст України, а також у потягах Інтерсіті. Заплановані зовнішні брендування тролейбусів, трамваїв, автобусів та потягу Інтерсіті у вигляді історій про найбільш поширені форми експлуатації: трудову експлуатацію, використання у збройному конфлікті, сексуальну експлуатацію та примусове жебрацтво.

1 грудня 2023 року MOM презентувала онлайн-квест з безпечного працевлаштування «Щось пішло не так» (доступний за адресою: <https://quest.stoptrafficking.org>) з метою підвищення обізнаності щодо безпечної міграції та протидії торгівлі людьми. У цій інтерактивній грі гравці переживали виклики та ризики, з якими стикаються мігранти, подорожуючі, люди, що знаходяться в пошуку роботи та студенти.

У грі використано сучасні технології для створення глибоких та реалістичних сценаріїв, що відображають різні шахрайські схеми та небезпечні пропозиції, з якими може зіштовхнутися населення.

Ця гра виокремлюється своїм акцентом на типових ризикованих ситуаціях, які можуть вести до експлуатації або зловживань, особливо у період війни.

Хоча всі персонажі в грі є вигаданими, кожна історія та сценарій відображає реальні випадки, додаючи грі автентичності та глибини.

Гравці занурювалися у різноманітний світ, повний різних персонажів та діалогів, зустрічаючись з унікальними ризикованими пропозиціями, що дозволило їм краще зрозуміти і відчувати реальність, з якою стикаються постраждалі від торгівлі людьми. Вони мали змогу прожити різний досвід, навчаючись розпізнавати та уникати потенційні загрози. Як результат це зменшує вразливість різних цільових груп і підвищує рівень обізнаності про проблему торгівлі людьми.

18 жовтня 2023 році в Європейський день боротьби з торгівлею людьми, Представництво Міжнародної організації з міграції (МОМ) в Україні розпочало нову інформаційну кампанію «Ілюзії бувають різні. Придивись». Вона закликала пам'ятати: серед тих, хто пропонує бажане, можуть бути шахраї. Користуючись довірою, ці люди ладні обманювати, створювати ілюзію вигідної, безпечної пропозиції, яка в реальності ризикує призвести до експлуатації, порушення прав і свобод.

Креативним рішенням проєкту стало використання паралелі між візуальними ілюзіями, які привертають увагу, – та ілюзіями кращого життя, які створюють шахраї, щоб скривдити людей, які прагнуть позитивних змін.

“Ілюзії бувають різні. Придивись” наголошує кампанія і радить звертатися на безкоштовну гарячу лінію 527, де можна дізнатися більше про ризики експлуатації й отримати консультацію щодо небезпечної ситуації, у якій знаходиться людина.

В рамках проєкту по Україні було проведено безліч акцій та заходів, метою яких стало запобігання торгівлі людьми та популяризації правил безпеки під час міграції.

У регіонах України функціонують партнерські платформи, до складу яких входять представники органів місцевого самоврядування, правоохоронні служби,

соціальні служби та громадські організації. На території Львівської, Одеської та Харківської областей діє системний підхід до роботи мобільних бригад, які проводять зустрічі з внутрішньо переміщеними особами (ВПО). У рамках цих заходів здійснюється інформування про потенційні ризики працевлаштування за кордоном, а також надаються рекомендації щодо забезпечення особистої безпеки й захисту дітей. Частина таких ініціатив супроводжується культурно-освітніми заходами, такими як вуличні вистави, кінопокази та флешмоби. Важливу складову у протидії ризикам торгівлі людьми забезпечує освітній аспект. У багатьох загальноосвітніх закладах і навчальних установах проводиться інтеграція тематичних просвітницьких модулів, присвячених питанням розпізнавання небезпеки торгівлі людьми. Організуються лекції з участю кваліфікованих психологів, демонструються документальні фільми, що стимулюють критичне мислення. Ці заходи сприяють формуванню культури уважного ставлення до себе та оточуючих, а також розвитку громадянської відповідальності, готовності протидіяти небезпекам і діяти активно в кризових ситуаціях.

Освітній аспект відіграє ключову роль у запобіганні ризикам, пов'язаним із торгівлею людьми. У загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах впроваджуються спеціальні тематичні модулі, орієнтовані на розпізнавання загроз, пов'язаних із цією проблемою. Лекції з участю досвідчених психологів та документальні фільми, що стимулюють критичне мислення, стають важливим інструментом у цьому процесі. Подібні заходи сприяють вихованню культури уважного ставлення до себе і суспільства, формуванню громадянської активності та готовності протистояти небезпекам, ефективно реагуючи в кризових ситуаціях.

Протидія торгівлі людьми в Україні нині переживає період постійних змін, що обумовлені глибокою гуманітарною кризою через війну. Попри складнощі, українське суспільство демонструє високу готовність співпрацювати, а ключовим елементом боротьби з цим злочином залишається підвищення обізнаності громадян. Саме тому превентивні заходи та інформаційні кампанії повинні не просто реагувати на нові загрози, але й розвиватися відповідно до сучасних

викликів, таких як цифровізація, масове переміщення населення та необхідність міжнародної співпраці.

Сьогодні протидія торгівлі людьми в Україні перебуває в умовах постійної трансформації, що відображає глибину гуманітарної кризи, спричиненої війною. Незважаючи на труднощі, українське суспільство демонструє високу готовність до співпраці, а ключовим фактором у боротьбі з цим злочином залишається поінформованість громадян. Саме тому превентивні програми та кампанії мають не лише адаптуватися до нових загроз, а й розвиватися з урахуванням сучасних викликів — цифровізації, масштабних переміщень населення та необхідності міжнародної солідарності.

3.3. Міжвідомча співпраця у протидії торгівлі людьми

Проблема торгівлі людьми є однією з найгостріших і найскладніших форм сучасного рабства, що торкається мільйонів людей у всьому світі. Вона охоплює такі прояви, як сексуальна та трудова експлуатація, використання в жебрацтві, примус до злочинної діяльності, торгівля органами, втягнення у військові дії та інші грубі порушення прав людини. Для України це питання набуло особливої актуальності на фоні соціально-економічних трансформацій, збройного конфлікту на Сході, повномасштабної війни, масштабного переміщення населення, а також зростання рівня бідності та вразливості широких верств населення.

У такій ситуації ефективна протидія торгівлі людьми неможлива без чіткої, злагодженої та постійної взаємодії між різними державними, недержавними та міжнародними структурами. Саме міжвідомча співпраця є ключовим інструментом, який дозволяє поєднати зусилля правоохоронців, соціальних служб, органів місцевої влади, освітніх установ, медичних закладів, громадських та міжнародних організацій задля досягнення спільної мети — попередження торгівлі людьми, виявлення жертв, притягнення винних до відповідальності та надання всебічної допомоги постраждалим.

У центрі цієї взаємодії в Україні перебуває Міністерство соціальної політики, яке виконує функції національного координатора у сфері протидії торгівлі людьми. Воно розробляє політики, координує заходи на національному рівні та спрямовує діяльність територіальних органів виконавчої влади. Важливу роль відіграє Національна поліція, зокрема її підрозділи з протидії кіберзлочинності та боротьби з торгівлею людьми. Вони здійснюють оперативно-розшукову діяльність, документують злочини та беруть участь у міжнародних розслідуваннях. Прокуратура забезпечує процесуальний нагляд, а прикордонна та міграційна служби відповідають за контроль над переміщенням осіб через державний кордон, виявлення потенційних жертв та підозрілих осіб.

Не менш важливою є роль органів місцевої влади, соціальних служб, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги, які здійснюють первинну ідентифікацію осіб, які могли постраждати від торгівлі людьми, забезпечують тимчасове розміщення, соціальний супровід, реінтеграцію та доступ до медичних і юридичних послуг. Успішним прикладом такої співпраці є функціонування національного механізму перенаправлення постраждалих осіб, який діє з 2012 року. Завдяки цьому механізму кожна людина, яка зазнала експлуатації, може бути вчасно виявлена та отримати допомогу навіть без відкриття кримінального провадження — за рішенням відповідної комісії.

Значну роль у цій системі відіграють громадські організації та міжнародні партнери. Зокрема, організації «Ла Страда-Україна», «Карітас України», МОМ, БФ «Право на захист» та інші здійснюють просвітницьку роботу, надають кризову допомогу, працюють із вразливими групами — внутрішньо переміщеними особами, безробітними, особами, які повернулися з-за кордону, жінками та дітьми, що зазнали насильства. Їхня діяльність охоплює як пряму допомогу, так і адвокацію, моніторинг політик, навчання представників державних органів та громадськості.

Механізми взаємодії включають спільні міжвідомчі комісії та координаційні ради на обласному і місцевому рівнях, підписання меморандумів про співпрацю, проведення спільних тренінгів, обмін даними та участь у міжнародних

ініціативах. Наприклад, кампанії з інформування населення про безпечну міграцію та працевлаштування, участь у міжнародних антикримінальних операціях, організація реабілітаційних таборів та притулків для жертв.

Один із найбільш показових прикладів ефективної міжвідомчої взаємодії — процедура надання статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми. У межах цього процесу спільно працюють соціальні служби, поліція, громадські організації, міграційна служба та Національна сервісна служба України. Успішне надання статусу залежить від того, наскільки злагоджено відбувається ідентифікація постраждалих, збір доказів, оформлення подань та подальше надання допомоги. Статус відкриває доступ до соціальних, медичних, правових та інших форм підтримки. Таким чином, сам порядок надання статусу є не лише юридичним інструментом, а й механізмом взаємодії між різними суб'єктами, які мають спільну мету — захист людини.

Відповідно до Порядку встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 417 від 23 травня 2012 року, кожна особа, яка вважає себе постраждалою, може звернутися із заявою до управління соціального захисту населення за місцем перебування. Заяву також можуть подати законний представник постраждалої особи, уповноважений представник громадської організації або працівник органу соціального захисту.

До заяви додається опис обставин експлуатації, копії документів, що підтверджують особу (за наявності), а також інші матеріали, які можуть свідчити про факт торгівлі людьми. Працівники УСЗН проводять інтерв'ю з заявником, формують висновок щодо встановлення статусу та передають його до Національної сервісної служби України. Саме цей орган ухвалює рішення про надання або відмову в наданні статусу протягом 30 календарних днів.

Надання статусу відкриває доступ до комплексу державних послуг, зокрема безкоштовної медичної, психологічної, правової допомоги, тимчасового розміщення, соціального супроводу, відновлення документів, реінтеграційних програм і одноразової матеріальної допомоги. Статус надається безстроково, але

може бути скасований у разі подання недостовірних відомостей. У разі відмови в наданні статусу особа має право звернутися до суду.

Проте, попри значні досягнення, міжвідомча співпраця стикається з низкою проблем. На місцях іноді бракує навчених фахівців, які розуміють природу торгівлі людьми та мають навички первинного контакту з постраждалими. Часто міжвідомча взаємодія реалізується формально, без системної підтримки, інституційної пам'яті та належного фінансування. У деяких регіонах відсутні спеціалізовані притулки або механізми оперативного реагування, зокрема у випадках трудової експлуатації за кордоном. Недостатньо розвиненими залишаються цифрові платформи для координації зусиль та обміну інформацією.

Крім того, спостерігається низький рівень обізнаності серед широкого населення про ризики торгівлі людьми та доступні механізми допомоги. Уразливі групи, зокрема внутрішньо переміщені особи, часто не знають, куди звернутися у разі загрози або вже після пережитої експлуатації. Це створює потребу в посиленні інформаційно-просвітницької роботи, особливо на рівні громад.

Перспективи розвитку міжвідомчої взаємодії у сфері протидії торгівлі людьми в Україні мають ґрунтуватися на кількох ключових напрямках. Передусім це посилення міжсекторального підходу, коли до виявлення та допомоги жертвам залучаються не лише поліція і соціальні служби, а й медичні працівники, освітяни, роботодавці, релігійні спільноти. Варто також вдосконалити механізми навчання та підвищення кваліфікації фахівців із фокусом на практичні навички, роботу з вразливими групами та принципи «людиноцентричного підходу».

Не менш важливо розвивати партнерство з бізнесом, зокрема у сфері етичного працевлаштування, корпоративної соціальної відповідальності та протидії примусовій праці в ланцюгах постачання. Крім того, впровадження єдиної національної інформаційної системи, яка б дозволяла координувати дії, фіксувати випадки експлуатації та забезпечувати захист персональних даних, стало б суттєвим кроком уперед.

Міжнародне співробітництво, обмін кращими практиками, участь у регіональних ініціативах, таких як Платформа східноєвропейських країн у сфері

боротьби з торгівлею людьми, а також підтримка з боку міжнародних партнерів, залишаються критично важливими для розвитку ефективної політики в цій сфері.

Перспективи розвитку міжвідомчої співпраці в Україні полягають у її подальшій цифровізації, впровадженні системи навчання з міждисциплінарним підходом, а також у розширенні участі інших секторів — освіти, медицини, бізнесу. Успішна протидія торгівлі людьми можлива лише за умови злагодженої роботи всіх учасників цього процесу, довіри між ними та спільного бачення, що постраждала людина — не просто об'єкт захисту, а суб'єкт, права якого мають бути безумовно відновлені.

Таким чином, міжвідомча співпраця — це не просто адміністративна функція, а жива система взаємодії, яка здатна змінювати долі людей. Її розвиток є однією з головних умов успішної реалізації державної політики у сфері боротьби з торгівлею людьми та побудови справедливого, безпечного суспільства.

ВИСНОВКИ

Торгівля людьми є однією з найбільш серйозних соціальних проблем сучасного світу. Вона охоплює широкий спектр злочинних дій, від сексуальної та трудової експлуатації до торгівлі органами, а також примусового використання осіб у незаконних військових діях. Ця проблема не має територіальних чи соціальних меж і є актуальною для кожної країни. Торгівля людьми – це складний, багатогранний і часто прихований злочин, який вимагає комплексного підходу до боротьби з ним на різних рівнях: державному, міжнародному, громадському. Зі збільшенням глобальних міграційних потоків, економічних труднощів і політичних криз, а також через зростання безробіття та соціальної нерівності, проблема торгівлі людьми стає ще більш гострою. В умовах війни, зокрема в Україні, вона набуває нових форм, створюючи додаткові ризики для вразливих груп населення, серед яких – жінки, діти, внутрішньо переміщені особи та біженці.

У дослідженні розглядаються теоретико-методологічні основи проблеми торгівлі людьми. Торгівля людьми є серйозним порушенням прав людини, яке порушує не лише права на свободу і гідність, а й ставить під загрозу саме існування особистості як цілісної особи. Торгівля людьми включає в себе різні форми експлуатації, такі як сексуальне рабство, трудова експлуатація, використання осіб для примусової праці або примусового шлюбу. Окрім цього, одна з найбільш жахливих форм – це торгівля органами, коли люди продаються для незаконного трансплантаційного бізнесу. Всі ці форми торгівлі людьми часто відбуваються під прикриттям законних трудових відносин або вимушеного міграційного процесу, що ускладнює їх виявлення. Вивчення причин, що сприяють торгівлі людьми, дає змогу виділити соціальні та економічні чинники, які є основними рушіями цього явища. Нестабільність економічної ситуації, низький рівень соціального захисту, безробіття та відсутність доступу до правової допомоги роблять людей більш вразливими до маніпуляцій з боку організованих злочинних груп. Особливо це стосується уразливих груп населення, серед яких є

діти, жінки, біженці та внутрішньо переміщені особи, які, залишаючись без належного захисту та ресурсів, часто стають жертвами експлуатації.

До початку війни в Україні торгівля людьми була значною проблемою, яка активно розвивалася на тлі соціальної і економічної кризи, однак воєнний стан значно посилив цей процес. Війна, масові руйнування, великі переміщення населення, зниження рівня життя та соціальна дезорганізація створюють ідеальні умови для діяльності злочинних угруповань, що займаються торгівлею людьми. В умовах військового конфлікту стає важче забезпечити належний контроль за ситуацією на кордонах, а також забезпечити безпеку людей, які переміщуються через зону бойових дій або шукають притулок у більш безпечних регіонах. Особливо вразливими є жінки та діти, які часто потрапляють під вплив організованих злочинних груп, що використовують військові дії як прикриття для своїх незаконних операцій. Під час війни, коли багато людей змушені покинути свої домівки, створюється значний попит на нелегальні трудові ресурси, що дозволяє експлуатувати біженців і внутрішньо переміщених осіб. Окремо в розділі розглядаються реальні приклади постраждалих, які стали жертвами торгівлі людьми під час воєнних дій. Такі кейси показують масштаби та масштаби проблеми, а також необхідність термінових заходів для її вирішення.

Соціальна робота є важливою складовою в системі підтримки постраждалих осіб. Оскільки торгівля людьми – це не лише кримінальне правопорушення, але й серйозне соціальне явище, яке вимагає комплексного підходу до вирішення. Профілактичні заходи у сфері соціальної роботи включають розробку та реалізацію превентивних програм, що сприяють підвищенню обізнаності населення про ризики торгівлі людьми. Інформаційні кампанії мають бути орієнтовані на вразливі групи населення, зокрема на жінок, дітей, молодь та біженців, адже саме вони часто стають мішенями для торгівців людьми. Профілактика повинна включати не лише інформаційні кампанії, але й навчання представників соціальних служб, медичних працівників, правоохоронців, щоб вони могли своєчасно виявити жертв торгівлі людьми та надати їм необхідну допомогу.

Превентивні програми та міжвідомча співпраця також є важливими інструментами у боротьбі з торгівлею людьми. Для того, щоб ефективно боротися з цією проблемою, необхідно створити спільну платформу для взаємодії різних державних і недержавних організацій. Важливо налагодити координацію між правоохоронними органами, соціальними службами, міжнародними організаціями, волонтерами та громадськими організаціями. Це дозволить забезпечити ефективний моніторинг ситуації, оперативне виявлення нових загроз і швидку реакцію на них.

Торгівля людьми в умовах воєнного стану є надзвичайно серйозною проблемою, що вимагає комплексного підходу до вирішення. Вона є результатом багатьох соціальних, економічних і політичних факторів, таких як безробіття, відсутність правового захисту, соціальна дезорганізація та нестабільність. В умовах війни ці фактори загострюються, що значно збільшує ризик потрапляння людей в тенета торгівлі людьми. Профілактика та боротьба з цією проблемою повинні включати інформаційні кампанії, підвищення рівня обізнаності серед вразливих груп населення, а також ефективну міжвідомчу співпрацю та підтримку постраждалих осіб.

Таким чином, ефективна боротьба з торгівлею людьми в умовах війни потребує об'єднання зусиль державних структур, міжнародних організацій та громадськості для створення цілісної системи протидії цьому явищу, що включатиме профілактичні заходи, правовий захист, реабілітацію постраждалих осіб та покарання винних.

У вирішенні проблеми торгівлі людьми в умовах воєнного стану необхідно врахувати ряд ключових аспектів, що забезпечать ефективну протидію цьому явищу. Зокрема, важливо вжити наступні пропозиції:

- Посилення законодавчої та правової бази для боротьби з торгівлею людьми, особливо в контексті воєнного стану, що дозволить створити більш ефективні механізми реагування на нові виклики.
- Розвиток міжвідомчої співпраці між урядовими та неурядовими організаціями для забезпечення комплексного підходу до вирішення

проблеми, оперативного виявлення жертв торгівлі людьми та надання їм необхідної допомоги.

- Збільшення інвестицій у соціальну роботу та профілактичні програми, що сприятимуть підвищенню обізнаності населення, зокрема серед вразливих груп, про ризики торгівлі людьми та заходи запобігання цьому явищу.
- Активізація інформаційних кампаній, спрямованих на поширення знань серед населення про небезпеки торгівлі людьми, способи їх уникнення та основні механізми захисту.
- Створення кризових центрів для постраждалих осіб, які надаватимуть медичні, юридичні та соціальні послуги, допомагаючи людям, що стали жертвами торгівлі людьми, відновити свої права та інтегруватися в суспільство.
- Підвищення рівня освіти та обізнаності серед вразливих груп, зокрема серед біженців і внутрішньо переміщених осіб, щодо їх прав, безпеки та доступних ресурсів для запобігання торгівлі людьми.

Лише комплексний підхід, який включає посилення законодавства, міжвідомчу співпрацю, профілактичні заходи та створення відповідної інфраструктури для допомоги постраждалим, дозволить ефективно протидіяти торгівлі людьми в умовах воєнного стану та забезпечити гідність і безпеку кожної людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 19-20, ст. 173. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
2. Що таке торгівля людьми / Урядовий контактний центр. – URL: <https://1547.ukc.gov.ua/dovidkova-informatsiya/protydiya-torgivlv-lyudmy/shho-take-torgivlya-lyudmy>
3. Протидія торгівлі людьми / Міністерство соціальної політики України. – URL: <https://www.msp.gov.ua/news/16080.html?PrintVersion>
4. Кримінальний кодекс України, стаття 149. Торгівля людьми // Протокол. – URL: https://protocol.ua/ua/kriminalniy_kodeks_ukraini_stattya_149/
5. TraffickinginHumanBeings / GovernmentofSlovenia. – URL: <https://www.gov.si/en/registries/projects/combating-trafficking-in-human-beings/trgovina-z-ljudmi>
6. Дітям про торгівлю людьми / Координаційний центр з надання правової допомоги. – URL: <https://legalaid.gov.ua/novyny/dityam-pro-torgivlyu-lyudmy>
7. MigrantsandTheirVulnerabilitytoHumanTrafficking / Aidez-nous à aider. – Документ у форматі PDF. – URL: <https://aideznousaaider.com/2024/03/migrants-and-human-trafficking>
8. WhatIsHumanTrafficking / U.S. DepartmentofHomelandSecurity. – URL: <https://www.dhs.gov/blue-campaign/what-human-trafficking>
9. MigrantsandHumanTrafficking / Aidez-nous à aider. – URL: <https://aideznousaaider.com/2024/03/migrants-and-human-trafficking>
10. Пам’ятка про форми торгівлі людьми / Національна соціальна сервісна служба України. – URL: <https://nssu.gov.ua/news/pamiatka-pro-formy-torhivli-liudmy>
11. WhatIsChildLaborandHumanTrafficking / U.S. DepartmentofLabor. – URL: <https://www.dol.gov/agencies/ilab/resources/what-is-child-labor-human-trafficking>

12. Types of Exploitation / Stop the Traffik. – URL: <https://stopthetraffik.org/what-is-human-trafficking/types-of-exploitation/>
13. Bonded Labor / End Slavery Now. – URL: <https://www.endslaverynow.org/learn/slavery-today/bonded-labor>
14. Types of Human Trafficking / All for Humanity Alliance. – URL: https://ally.org/types-of-human-trafficking/?gad_source=1&gclid=CjwKCAiAwaG9BhAREiwAdhv6YxFLtH3pGE7LfHgBJN_YoSUMMe4IgK3y8VwjMu_koxJg5-4oGFYn_xoCBRUQAvD_BwE
15. Child, Early and Forced Marriage / Plan International. – URL: <https://plan-international.org/un/our-priorities/child-early-and-forced-marriage/>
16. Форми експлуатації людини / Поліція на зв'язку. – URL: <https://pns.dsp.gov.ua/news/formy-ekspluatatsii-liudyny/>
17. Understanding Human Trafficking for Organ Removal / UNODC. – URL: https://www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2024/June/explainer_-understanding-human-trafficking-for-organ-removal.html
18. Unethical Human Experimentation / Taylor & Francis. – URL: https://taylorandfrancis.com/knowledge/Medicine_and_healthcare/Medical_ethics/Unethical_human_experimentation/
19. Amnesty International. Human Rights Violations in Organ Transplantation in China. – London: Amnesty International Publications, 2021. – 33 p.
20. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми від 16.05.2005. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text
21. Root Causes / La Strada International. – URL: <https://www.lastradainternational.org/root-causes/>
22. Main Causes of Human Trafficking / Operation Underground Railroad. – URL: <https://ourrescue.org/education/prevention-awareness/main-causes-of-human-trafficking>
23. Trafficking in Human Beings: Challenges and Solutions / Index Copernicus Journals. – URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/649484.pdf>

24. Міжнародна організація з міграції. Міграція та торгівля людьми в Україні: аналітичний звіт. – Київ : Представництво МОМ в Україні, 2017. – 52 с.
25. Сучасні виклики в запобіганні торгівлі людьми: матеріали наукової конференції. – Хмельницький : ХНУ, 2023. – 94 с.
26. International Organization for Migration. Migration in Ukraine: Facts and Figures 2021. – Kyiv: IOM Ukraine, 2021. – 64 p.
27. Протидія торгівлі людьми в Україні: виклики та досягнення 2024 року / Карітас України. – URL: <https://caritas.ua/news-en/protydiya-torgivli-lyudmy-v-ukrayini-vyglyky-ta-dosyagnennya-2024-roku>
28. Замість рабства: як змінилася ситуація з торгівлею людьми в Україні / Українська правда. Життя. – URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/04/4/253645>
29. Луцик В. Торгівля людьми: нові тенденції під час війни / Блог Liga.net. – URL: <https://blog.liga.net/user/vlutsyk/article/53873>
30. Скільки осіб постраждали від торгівлі людьми у 2021 році / Юридична газета. – URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/skilki-osib-postrazhdali-vid-torgivli-lyudmi-u-2021-roci.html>
31. Протидія торгівлі людьми в Київській громаді / Офіційний сайт Київської міської ради. – URL: <https://kyinska-gromada.gov.ua/protidiya-torgivli-ljudmi-23-16-09-23-11-2020/>
32. Ukraine Emergency / UNHCR. – URL: <https://www.unhcr.org/emergencies/ukraine-emergency>
33. Global Report on Trafficking in Persons 2018 / UNODC. – URL: https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/2018/GloTIP2018_BOOKLET_2_Conflict.pdf
34. United Nations Refugee Agency, Ukraine Emergency. January 2023. – URL: <https://www.unhcr.org/ukraine-emergency.html>
35. IOM, Ukraine Internal Displacement Report: General Population Survey. Round 12: 23 January 2023.

36. Human Trafficking in the Ukraine Crisis / IOM. – URL: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/documents/2023-07/human_trafficking_in_the_ukraine_crisis-final2.pdf
37. Розбиті ілюзії: історія українки, яка потрапила у трудову експлуатацію, шукаючи заробітку за кордоном / IOM Ukraine. – URL: <https://ukraine.iom.int/uk/stories/rozbyti-ilyuziyi-istoriya-ukrayinky-yaka-potrapyla-u-trudovu-ekspluatatsiyu-shukayuchy-zarobitku-za-kordonom>
38. Trafficking in Persons, January – June 2024 / IOM Ukraine. – URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/2024-09/13.trafficking_in_persons_january-june_2024_ukr-2_0.pdf
39. U.S. Department of State. Trafficking in Persons Report 2023 / U.S. Embassy in Ukraine. – URL: https://ua.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/151/2023_TIPR_UKR.pdf
40. Система БПД допомагає постраждалим від торгівлі людьми / Координаційний центр з надання правової допомоги. – URL: <https://legallaid.gov.ua/statti/systema-bpd-dopomagaye-postrazhdalym-vid-torgivli-lyudmy-devyatom-postrazhdalym-vzhe-pryznacheno-advokativ/>
41. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Psychological technology of the interaction between teacher and students under the conditions of innovative module-developmental teaching. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г. Сковороди»*. Київ : Гнозис, 2018. Вип. 37 (4). Т. I (23) : Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання. С. 123–135.
42. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Міжособистісні стосунки соціального працівника з клієнтом і бар'єри діалогічної взаємодії. Розвивальний потенціал сучасної соціальної роботи: методологія та технології : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. м. Київ, 15-16 берез. 2018 р. Київ, 2018. С. 222–226.
43. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Психологічне змістовлення взаємообміну у контексті соціальної взаємодії. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід* : матеріали III міжнар.

наук.-практ. конф., м. Тернопіль, 20-21 квіт. 2018 р. Тернопіль : Економічна думка, 2018. С. 333–336.

44. Фурман А.В., Гірняк А.Н. Психорозвивальна взаємодія в освітньому процесі та її концептуальні засади. *Психологічний часопис*. 2020. № 6 (38). Т. 6. С. 9–18.

45. Фурман О.Є., Гірняк А.Н. Psychological Competence of Educators as a Prerequisite of Effective Developmental Interaction with Students. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка та Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. 2020. № 50. С. 236–266.